

2. Dječija prava i pravo na obrazovanje¹¹

Dječija prava su sveobuhvatno zaštićena obimnim popisom međunarodnih i regionalnih dokumenata koji uključuju ljudska prava, međunarodno humanitarno pravo i zakon o izbjeglicama. Djeca su povlaštena pravima koja su sadržana u općim sporazumima. Osim toga sastavljen je i niz stručnih dokumenata za dodatnu zaštitu djece s obzirom na njihovu specifičnu ranjivost i važnost za društvo kao cjelinu, čiji je cilj osigurati zdrav razvoj i aktivno učestvovanje mladih u društvu.

Evropska konvencija o ljudskim pravima sadrži mnoge odredbe za zaštitu prava djece, na primjer Protokol 1, član 2., „pravo na obrazovanje”. Međutim, sveobuhvatni okvir za dječija prava je Konvencija UN-a o pravima djeteta iz 1989. Bio je to prvi dokument koji je posebno obradio prava djece i obilježio značajan pomak u razmišljanju prema “pristupu utemeljenom na ljudskim pravima” prema kojem su vlade zakonski odgovorne ukoliko ne uspiju udovoljiti potrebama djece. Konvencija o pravima djeteta stvorila je novu viziju djece kao nosilaca prava i odgovornosti u skladu s njihovom dobi, umjesto da ih posmatra kao vlasništvo roditelja ili bespomoćne primaooce milostinje.

Dječija prava pokrivaju sve aspekte života djece i adolescenata i mogu se razdijeliti u sljedeće glavne kategorije:

- prava preživljavanja: pravo na život i zadovoljavanje osnovnih potreba (na primjer, odgovarajući životni standard, smještaj, prehrana, zdravstvena pomoć);
- razvojna prava: prava koja osiguravaju djetetu najbolji mogući razvoj (npr. obrazovanje, igra i slobodno vrijeme, kulturne aktivnosti, informisanje, sloboda mišljenja, izražavanja, vjere);
- prava učestvovanja: prava koja omogućavaju djeci i adolescentima aktivno učestvovanje u svojim zajednicama (npr., slobodno izražavanje misli, odlučivanje u stvarima koje se tiču njihovih života, pristupanje udruženjima);
- zaštitna prava: prava koja su presudna za zaštitu djece i adolescenata od svih oblika zlostavljanja, zapostavljanja i iskorištavanja (npr., specijalna briga za djecu izbjeglice i zaštita od upletenosti u oružane sukobe, rad djece, seksualno zlostavljanje, mučenje i zloupotreba droga).

Obrazovanje se samo po sebi smatra ljudskim pravom, no istovremeno i neophodnim sredstvom za ostvarivanje ostalih ljudskih prava. Odgojno-obrazovni sistem koji slijedi pristup utemeljen na ljudskim pravima imat će bolje polazište u ispunjavanju fundamentalne misije osiguravanja visokokvalitetnog obrazovanja za sve.

Član 26. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima određuje:

- (1) Svako ima pravo na obrazovanje. Obrazovanje mora biti besplatno, barem na osnovnom i temeljnom stepenu. Osnovno obrazovanje mora biti obavezno. Tehničko i stručno obrazovanje mora biti opće dostupno, a visoko obrazovanje mora biti jednako dostupno svima na osnovu uspjeha.
- (2) Obrazovanje mora biti usmjereno ka punom razvoju ljudske ličnosti i jačanju poštivanja ljudskih prava i osnovnih sloboda. Ono mora unaprijediti razumijevanje, toleranciju i prijateljstvo među svim narodima, rasnim ili vjerskim grupama te podržavati djelovanje Ujedinjenih nacija u održanju mira.
- (3) Roditelji imaju pravo prvenstva u izboru vrste obrazovanja za svoju djecu.

¹¹ Autor: Felisa Tibbitts (2009.), Napomene Felise Tibbitts, pripremljene za evaluacijsku konferenciju Vijeća Evrope na temu Evropske godine građanstva u odgoju i obrazovanju, 27. - 28. April 2006., Sinaia, Rumunija.

Kao proširenje ideja prvobitno formuliranih u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima, član 28. Konvencije o pravima djeteta definiše obrazovanje kao pravo, dok član 29. ističe da obrazovanje djeteta treba usmjeriti prema punom razvoju njegove „ličnosti, nadarenosti, duševnih i tjelesnih sposobnosti”.¹²

I Konvencija o pravima djeteta i Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima definišu jačanje poštivanja ljudskih prava i osnovnih sloboda kao jednu od svrha školovanja. Naravno, da bi se ljudska prava istinski razumjela i unaprjeđivala, moraju se proživjeti u odnosu prema drugima. To uključuje ne samo učenje o ljudskim pravima, već i život u okviru i kroz ljudska prava. Pristup školovanju utemeljen na ljudskim pravima iz tog razloga u učionicama primjenjuje učenje i praktikovanje vrijednosti i okvira ljudskih prava. Škole u skladu s dječijim pravima u fokus stavljaju ljudsko dostojanstvo djece.

Svrha prava na obrazovanje je da ga primjenjuju i uživaju svi – nezavisno o sposobnosti, rasnoj, etničkoj, vjerskoj, spolnoj, klasnoj i nacionalnoj pripadnosti, seksualnoj orijentaciji ili bilo kojoj drugoj osnovi. Osim toga, odgoj i obrazovanje – prema definiciji Konvencije o pravima djeteta – mora biti struktuirano na način da uvažava dostojanstvo i temeljna ljudska prava učenika.

Ključno načelo u fokusu ljudskih prava i pristupa utemeljenog na ljudskim pravima je načelo nediskriminacije. Sektor školovanja je mnogostruko razgranat, uključujući i jednak pristup visokokvalitetnom obrazovanju s posebnim naglaskom na ranjive ili marginalizirane grupe.

UNESCOva inicijativa Škola – prijatelj djece i pristup obrazovanju utemeljen na ljudskim pravima nastoji implementirati Konvenciju o pravima djeteta u i kroz odgoj i obrazovanje. Kako bi se osposobili za primjenu pristupa baziranog na ljudskim pravima moramo bolje poznavati ljudska i dječija prava, kao i njihove implikacije na razmišljanje, planiranje i evaluaciju u odgojno-obrazovnom procesu. To nas podstiče da postavljamo pitanja poput:

- Ko ne dobija obrazovanje? Gdje se ti pojedinci nalaze i zašto su uskraćeni?
- Ko bi i šta trebao učiniti za zaštitu, promovisanje i ostvarenje prava na obrazovanje?
- Čije sposobnosti, i za šta, valja razviti kako bi osigurali pravo na obrazovanje?
- Ko mora učiniti šta za provedbu tog prava i kako partnerstva u tom procesu mogu pomoći?

Načelo 1. Direktna povezanost s pravima

Postavlja se pitanje: Jesu li naša nastojanja u odgojno-obrazovnom procesu direktno povezana s ljudskim pravima? Uključuju li ta nastojanja sveobuhvatni raspon ljudskih prava? Jesu li temeljno istražena ljudska prava od istinske važnosti za potrebe i probleme naših zajednica, i mogu li se te poveznice stvoriti? Jesmo li voljni nadići ličnu „zonu udobnosti” u povezivanju našeg djelovanja s vrijednostima ljudskih prava?

Načelo 2. Odgovornost

Vide li se oni među nama koji su predstavnici vlade ili državni zaposlenici odgovornima za ostvarivanje odgoja i obrazovanja za ljudska prava? Na koje načine smo odgovorni? Kako djeca i njihovi staratelji mogu osigurati takvu vrstu odgovornosti?

Načelo 3. Osposobljavanje i učestvovanje

Razmislimo na trenutak o onima prema kojim se osjećamo odgovornima u smislu garantovanja odgoja i obrazovanja za ljudska prava. Jesmo li uvrstili ideje svih onih na koje utiču naši stavovi i postupci? Ko je izostavljen iz procesa donošenja odluka, a one se na njega odnose? Ako nisu prisutni, ili na bilo koji drugi način uključeni u rasprave, na koji način takve pojedince možemo dovesti za sto? Kako možemo olakšati njihovo donošenje stavova o osnovnim pitanjima odgoja i obrazovanja za demokratiju i ljudska prava?

¹² Na pravo na obrazovanje se referiše u brojnim dokumentima UN-a i poveljama o ljudskim pravima uključujući Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (član 14.) i Konvenciju o pravima djeteta (član 28. i 29.). Ostale ključne deklaracije, opće odredbe i dokumenti su se proširili i na pravo na obrazovanje, uključujući Svjetsku deklaraciju o odgoju i obrazovanju za sve (član I, III, IV, VI, VII), Dakarski okvir za djelovanje, i Obrazovanje za sve.

Načelo 4. Nediskriminacija i posebna pažnja prema ranjivim grupama

Konačno, i vezano uz prethodno načelo, za koje grupe trenutno postoji najmanja mogućnost da će izvući korist iz naših odgojno-obrazovnih programa, i kako možemo podržati njihovo učestvovanje? Upravo te grupe čija su ljudska prava uskraćena na dnevnoj bazi – marginalizirani, ranjivi, diskriminirani – su oni koji bi trebali najviše profitirati od naših odgojno-obrazovnih nastojanja. Kako ih možemo identifikovati, do njih doprijeti, i za njih stvoriti istinski smislene obrazovne programe?